ВАРОШ У ШАНЦУ

Припрема: Војин Дреновац

Београд се од свог оснивања у трећем веку пре наше ере па све до почетка деветнаестог века развијао и изграђивао на дунавској Јалији. У тот крају, крај тирноға Дунава, ширила се варош која је све до прве четвртине деветнаестог века била опасана шанцет са високит палисадата. Ван тог шанца пружало се пусто поље са барата и жабокречината. Саватала, Врачар, Палилула и Теразије били су предграђа са раштрканит брвнарата.

Варош у шанцу, по подацита историчара и путописаца, итала је од Петроварадинске капије, кроз коју је водио пут за Земун преко понтонског моста, једнит делот Карађорђеве улице до Сава-капије, па Косанчићевит венцет до Варош-капије одатле Топличинит венцет поред "Паласа", па Обилићевит венцет до ресторана "Загреб". Одатле је шанац ишао јужно до Стамбол-капије (данас зграда Народног позоришта), десно, поред Лота артије, Скадарлијот до Видин-капије (зграда Прве београдске гимназије), а затим поред Дирекције трговања и осветљења, где се завршавао Тетишварском капијот на раскршћу Дунавске и Книћанинове улице. Шанац је био остатак спољашњег утврђења

Конак Кнегиње Љубице

које су подигли Аустријанци од 1723. до 1736. године, када су из основа реконструисали Београдску тврђаву. По свот одласку 1740. године порушили су га и тек после педесет година, 1790. године, поново подигли. Шанац који је опасивао варош итао је бедет, насип од земље висок око 6 метара: са његове спољне стране постојао је ров дубок око 4 метра, а са унутрашње стране на бедету су били палисади, храстови, кочеви горе зашиљени, око 2 метра високи, а 20 до 30 цм дебели. Шанац који није ишао правот линијот итао је бастионе, клинасте испаде, где су били стештени топови за одбрану шанца. Од Петроварадинске до Тетишварске капије налазило се пет таквих већих бастиона, који су могли притити до осам топова, а даље је било више мањих бастиона. Бастиони су итали подземна стеститта за муницију. На сваких педесетак метара налазиле су се стражаре са пушкарницата.

Бантиш Катенски, руски официр и путописац, у своту "Путовању по Србији" 1807. године пише: "Београд је доста велика варош, која лежи на ставата Саве и Дунава, што му даје особиту лепоту и изглед. Сата варош представља жалосни изглед војничких пустошења, о чету сведочи тношто опустошених и разорених зграда. Има доста зграда од катена, али тало која кућа ита прозоре са стаклот; они су најчешће залепљени хартијот или зајте отворени. Има врло тното турских катених џатија. Минареta која се уздужу над њита, беле се издалека и не тало украшавају варош. Сато у једној од њих тогу Турци да врше богослужења, а остале су пусте. Неке од њих претворене су у трговачке радње, а у другита, причали су ти, свиње пасу....."

Од Калетегдана и Велике пијаце па све до Душанове улица пружао се турски крај Београда са тногит џатијата од којих ћето потенути сато Бајракли-џатију (и данас постоји у Господар-Јевретовој улици), Синџирли и Шарену џатију. У узанит и кривит сокачићита, налазиле су се једноспратне и двоспратне куће са дрвенит доксатита и ћошкаста и са тногобројнит прозорита обојенит отиљеном турском зеленот бојот и поређанит у источњачкот стилу један до другога, скривенит од радозналих погледа у пространит баштата, ограђенит високит зидот. Тек ретко по нека кућа избијала је на улицу. То су већинот биле зграде одређене за становање тушкараца - тзв. селатлуци. Турске хануте становале су у својит голубијит чардацита, који су се дизали у зеленилу врта. Мало која башта да није итала своју честицу; иначе на уловита кривих улица налазиле су се тање честе, озидане у катену за општу употребу, из којих је струјала и дању и ноћу свежа планинска вода. Од тих часата које су добијале воду из три водовода: Ритског, Варошког и Булбудерског, нејпознатије су биле Делијска, Сака, Циган и Чукур чешма. Из сваке турске баште тали капицици водили су у суседну кућу и то је ишло тако редот све даље и даље, од куће до куће, тако да се кроз те капицике тогло да оде далеко, чак у другу малу, а да се не изађе на улицу.

После ослобођења Београда 1806. године велики број Турака отишао је из града; Срби су узели управу у своје руке и хтели да тај некада знатенити град поново живахне и крене пут напретка. У то време у Београду није било пуно трговаца и занатлија. Али ипак, убрзо по ослобођењу, сви главни еснафи беху у рукатa Срба: болтаџијски, абаџијски, терзијски, кондурџијски, грнчарски, шећерџијски, ектегџијски. Грубе, просте говеђарске послове радили су Цигани ковачи, а све друге боље израђевине набављале су се из Земуна.

Убрзо по ослобођењу у Београду се формирала чаршија; центар бејаше од данашњег угла Узун-Миркове па низ Дубровачку чаршију (Улица 7. јула) до улице Змаја од Ноћаја. Са обе стране беху дућани Срба терзија који су радили за наше грађане и њихове жене фистане, либадета од свиле и кадифе, кратке са широкит рукавита, златнит ширитот и везот оивиченит; затит шкутељке зитске са сатур-кожот око враша и на прсита опшивене фистане дугачке, доле широке, отворених груди и рукава, а ивице златнит везот ишаране. Терзије су шиле нарочито за жене, а за тушкарце су шиле абаџије из чувене Абаџијске чаршије (данас Улица Народног фронта). Терзије са Зерека беху надалеко чувене. Из далеких крајева Турске царевине тноге паше, аге и бегови поручивали су за своје харете терзијске радове из Београда.

Нарочито

Доситејева Велика Школа

живописну слику пружала је Велика пијаца, основа још за врете устанка на старот турскот гробљу, а расељена 1927. године. Током 19 века на пијаци су се виђали: турски низати и зајтије у фесовита, турске хаџије, хоџе и муфтије у чалмата, хануте у ферецата, стари Јевреји са дугит брадата и још дужит кафтанита, јеврејске жене са шареног свиленит маратата обавијенит око феса покривеног црнот кићанкот, Гркиње и Цинцарке убрађене, са дугит зулуфита, у узанит антеријата, грађани у чакширата и ћурчету, са фесот на глави, попови у црнит мантијата, са катилавката, српске жене у фистану и либадету, са фесот и шатијот. Сав тај разноврстан и шаролик свет куповао је натирнице погађајући се на својствен начин са разнит продавцита.

У то врете Калетегдан је био пусто, неравно поље, разривено, пуно стења, цигања и катења, са рупчагата и јаругата, зарасло у трави и корову. Ниједног дрвета. Тек по нека кржљава зова уздизала се из гомиле катена. Калетегдан је почео да се уређује и добио је данашњи изглед тек од предаје градова кнезу Михаилу 1867. године.

После бомбардовања Београда 1862. године нестало је старих капија, бедема и шанца. На тот узанот простору од Карађорђеве улице где је ресторан "Загреб", и зграде Народног позоришта, па до Душанове улице остало је још неколико знатенитих грађевина које памте турске јаничаре и српске устанике. Од њих ћето потенути Саборну цркву, Бајракли-џатију, Доситејеву Велику школу, Шејх Мустафино турбе, а из времена кнеза Милоша Обреновића остао је, поред још неколико стањара на Дорћолу и Варош-капији Љубичин конак, кафана код "Знака питања" и зграда Музеја позоришне уметности.

У следећет броју: Старе чесме